

Verlagen

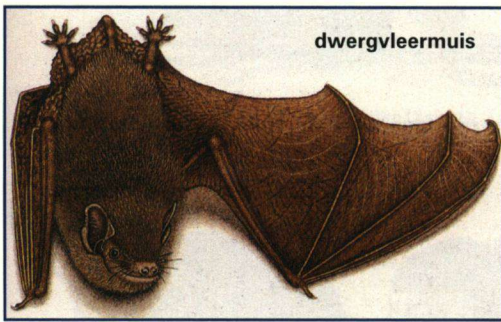
Tiende Europese vleermuizenworkshop en -symposium in Ierland

Van 17 tot 27 augustus 2005 vonden de Workshop Veldwerk Vleermuizen en het Tiende Europese vleermuizensymposium plaats. Niet alleen werden grote hoeveelheden informatie uitgewisseld, ook de behoefte aan internationale samenwerking kwam meermaals nadrukkelijk aan de orde.

Workshop

Onder de 31 deelnemers van de workshop in Killarney waren vijf Nederlanders. Herman Limpens en Anne-Jifke Haarsma namen een deel van de leiding op zich. Het nationale park Killarney, waar de workshop plaatsvond, is een bergachtig gebied met flinke meren en, voor Ierse begrippen, grote oude bossen langs de oevers. Dankzij de warme Golfstroom die niet ver van het nationale park langs de Ierse kust loopt, is het klimaat er zeer mild, met weinig verschil in temperatuur tussen zomer en winter. Het klimaat is er ook zeer vochtig, wat te merken is aan zwaar bemoste bomen en talrijke tongvarens die als alledaags 'onkruid' de bermenvullen. Verwarrend voor Nederlandse vleermuizenliefhebbers is het om rond te lopen in bossen waar geen spechten voorkomen, want die ontbreken in heel Ierland. Overigens is de organisator van de workshop, Conor Kelleher, bezig met de opzet van een (her)introductieprogramma voor de grote bonte specht in Ierland. Zijn er dan wel gaten in de bomen waar vleermuizen een onderkomen kunnen vinden? Ja, dus.

Twee vleermuissoorten die hier vrij algemeen voorkomen zijn de kleine hoefijzerneus *Rhinolophus hipposideros* en de bosvleermuis *Nyctalus leisleri*. Dit zijn ook soorten waarvoor Ierland op Europese schaal een 'stronghold' vormt. Een opvallende afwe-

dere ervaring. Ondanks lichte regen hoorden we gewone en kleine dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus* en *P. pygmaeus*, bosvleermuis, kleine hoefijzerneus en vermoedelijk baardvleermuis *Myotis mystacinus*. De ruïne van een klooster bleek de nachtrustplaats van een bruine grootoor *Plecotus auritus*. Het Ierse weer liet ons die avond niet in de steek, want een gestage motregen tijdens de eerste uren ging over in stevige plensbuien.

De daarop volgende dagen werden tijdens de middag lezingen gegeven over onder andere herkenning van vleermuissoorten aan de hand van hun geluid, vleermuis vangtechnieken, het hanteren van vleermuizen, en het ringen en merken van vleermuizen. Het meest indrukwekkend vond ik het verhaal van Frank Greenaway (een bekend vleermuis-fotograaf) over het gebruik van een apparaatje dat vleermuisgeluiden kan imiteren, en dat vleermuizen dusdanig aantrekt dat ze zich veel sneller met mistnet of harpval laten vangen. Dean Waters deed de meeste voordrachten over het werken met een detector, hij leerde ons onder andere dat voor het interpreteren van een groot aantal variabelen je het beste een 'Herman-o-meter' kunt gebruiken. Anne-Jifke probeerde de deelnemers nog tot een nieuwe modetrend te verleiden, het te water gaan in een waadbroek met een opgeblazen rubberband er omheen, maar de aanwezigen gaven geen blijk van enige modegevoeligheid.

Een belangrijk programmaonderdeel was het verzamelen van informatie over de baltsroep van de bosvleermuis. In Nederland wordt het belang van dit gedrag als middel om in het najaar territoria van onder andere de rosse vleermuis vast te stellen al geruime tijd onderkend. Internationaal is er echter nog weinig aandacht voor dit fenomeen. Basale informatie over het baltsgedrag van de bosvleermuis was nog niet vastgelegd: Hoe klinkt de baltsroep? Is het zonder detector te horen? Hoe gedragen dieren zich tijdens het roepen? In de loop van de workshop kregen we hier antwoorden op. De roep klinkt vrijwel hetzelfde als van de rosse vleermuis, een hoog 'tjiej', en ik kon het zonder detector goed horen. In meerdere gevallen konden we vaststellen dat dieren zowel zittend als rondvliegend de roep lieten horen. Een belangrijk verschil met de rosse vleermuis is dat de roep ongeveer één keer per seconde herhaald

zige in Ierland is de rosse vleermuis *N. noctula*. Dit maakt het des te interessanter om kennis te maken met de bosvleermuis, want verwarring met zijn 'grote broer', de rosse vleermuis, is in principe uitgesloten. Dit was voor mij de belangrijkste reden om aan de workshop deel te nemen.

Voor wie zoiets nog niet meegemaakt heeft: zo een workshop is een gezellige mengelmoes van nationaliteiten, waar Engels met zeer uiteenlopende accenten wordt gesproken, maar waar het gezamenlijke studieonderwerp, vleermuizen, tot een sterke verbroedering leidt. Overigens, verbroedering? Bijna de helft van de deelnemers bestond uit vrouwen, wat nogal afwijkt van het Nederlandse gemiddelde onder vleermuiswerkers. Het onderkomen was een omgebouwd kerkje, en voordrachten werden vanaf het altaar verzorgd. Dat het een uitstekend startpunt was voor deze workshop bleek wel in de loop der dagen: een kleine hoefijzerneus gebruikte een onverlicht portaal van het kerkje als 'night-roost', en aan de overkant van de weg was een baltsroepende bosvleermuis te horen! Een groot deel van de excursies kon geheel te voet worden gedaan, en voor de rest waren kleine stukjes met de auto voldoende om op een goed startpunt te komen.

Uiteraard gingen we de eerste avond direct aan de wandel. Vanzelfsprekend was er veel belangstelling over en weer voor de gebruikte apparatuur. Chris Corben, een in Amerika woonachtige Australiër, stal daarbij de show, want op zijn anabat-detector had hij een palmtop computertje gemonteerd, waarop in 'real time' de sonogrammen van de gehoorde geluiden waren te zien! Wie enigszins thuis is in deze materie weet welk grafiekje er te verwachten is bij de verschillende geluiden die in het veld te horen zijn. Maar om op hetzelfde moment de geluiden te horen en de sonogrammen te zien was een bijzon-

wordt, terwijl dat bij de rosse vleermuis veel langzamer gaat.

Een andere leerzame ervaring was het achtereen bekijken van vangsten met een harpval: baardvleermuis, franjestaart, bosvleermuis, bruine grootoor, gewone dwerg- en kleine dwergvleermuis! Dit was mijn eerste 'in de hand' ervaring met de kleine dwerg, en voor het meest opmerkelijke kenmerk had ik een orgaan nodig dat ik nog niet eerder voor soortenonderscheid bij vleermuizen had gebruikt: mijn neus. De kleine dwergvleermuis bleek een echt stinkend vleermuisje te zijn, met een huisspitsmuisachtige geur.

Veel waardevolle ervaringen dus, al moet ik zeggen dat er op één punt in de afgelopen jaren weinig of geen vooruitgang geboekt lijkt te zijn. Tijdens de eerste Europese Batdetector Workshop in Gorsel (in Nederland dus) in 1991 werd er veel gediscussieerd over de herkenbaarheid van vleermuizen aan de hand van hun geluid, en dat was nu helaas nog steeds zo. Hoewel vrijwel alle deelnemers ook bij de lastige *Myotis*-soorten (baard-, watervleermuis en franjestaart) vrijwel direct een indruk hadden welke soort ze op een bepaald moment hoorden,

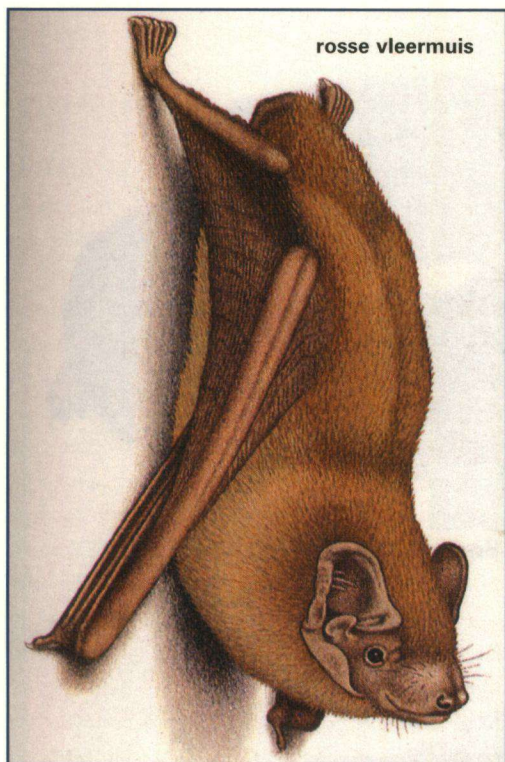
durfde blijkbaar niemand op de 'Herman-o-meter' in zichzelf te vertrouwen. Overdag werden er dan ook veel geluidsanalyses gemaakt, wat het kerkje bijna de indruk van een internetcafé gaf.

Symposium

En dan naar Galway. Van 21 tot 26 augustus vond daar het tiende Europese Symposium Vleermuizenonderzoek plaats. Dat is vier dagen in de collegebanken zitten en een grote hoeveelheid informatie in je op proberen te nemen. En de rest van de dagen met collega vleermuisonderzoekers praten, posters lezen over uiteenlopende onderzoeken, en een beetje genieten van Galway. Het programma was zo vol dat we zelfs op de ochtend van de 'rustdag', een voordracht konden bijwonen van Paul Racey, en een aantal voordrachten die niet in het uiteindelijke programma waren opgenomen. Van de meer dan vijftig presentaties, noem ik er hier een aantal die het meeste indruk op me maakten.

- In Zwitserland is door drie onderzoekers een proef gedaan met een kunstmatige vliegroute voor kleine hoefijzerneuzen. Om vanuit de kolonieplaats, een kerk, naar het foerageergebied, bos, te komen, moesten deze dieren een ruime omweg volgen. Althans, die moesten ze volgen om die weg zoveel mogelijk af te kunnen leggen langs hagen en andere beplanting. Fabio Bontadina en zijn collega onderzoekers boden de dieren een kortere route, via struiken die voor deze gelegenheid in bloempotten waren neergezet. Ook werd een deel van de nieuwe route gevormd door nylondoek. In de loop van de zes weken die het experiment duurde gebruikte een oplopend aandeel van de kolonie deze nieuwe route, tot 20%. Bovendien bleken de dieren die deze route gebruikte eerder uit te vliegen en later terug te keren, wellicht omdat ze zich veiliger voelden in de beschutting van deze nieuwe haag. Dit verhoogt waarschijnlijk de conditie van de betreffende dieren, en vergroot ook hun levenskans.

- Baskische deelnemers aan het symposium presenteerden hun onderzoek aan de Capaccini's vleermuis *Myotis capaccinii* (een mediterrane verwant van de watervleermuis) en zijn vermogen vis te vangen. In een ruime vliegtent stelden ze een ondiepe waterbak op waarin ze kleine visjes loslieten. Daarna lieten ze acht Capaccini's vleermuizen los in de tent.

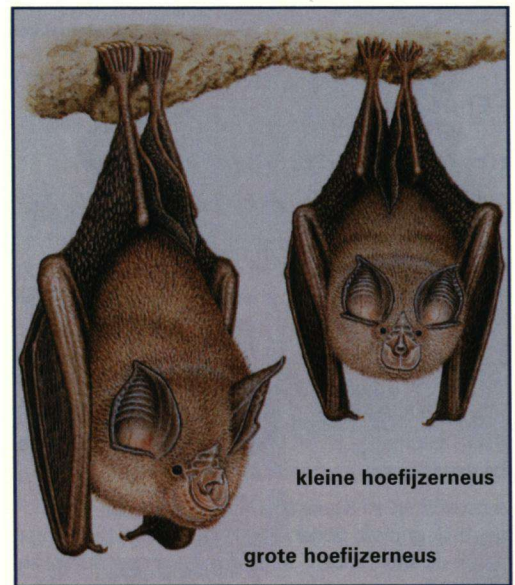
Het gedrag van de vleermuizen werd met apparatuur gevolgd, er waren dus geen mensen in de tent. De vleermuizen vertoonden wel jachtgedrag, maar vingen geen visjes. Daarop werd de hoeveelheid water in de bak verminderd, en het aantal visjes verhoogd. Ook toen vingen de vleermuizen nog geen vis. De hoeveelheid water werd opnieuw verminderd en het aantal visjes verhoogd. En inderdaad, toen bleek dat vijf van de vleermuizen pogingen deden visjes te vangen, en dat zeker vier vis gegeten hadden. Een herhaling van dit experiment met een andere groep Capaccini's vleermuizen leverde hetzelfde resultaat op. Joxerra Aihartza en zijn companen concludeerden dan deze vleermuissoort wellicht gebruik weet te maken van bijzondere situaties: als kleine poeltjes met vis bijna droogvallen, en de visjes relatief makkelijk te vangen zijn, benut de Capaccini's vleermuis deze aanvullende voedselbron.

- In Schotland werd een onderzoek uitgevoerd door Gerry Mortimer aan de franjestaart *Myotis nattereri* in een commercieel geëxploiteerd naaldbos. Hieruit bleek dat deze vleermuissoort vaak foerageert in dit type bos, en dan vooral in delen met zwarte den. De spleet in de stam van de zwarte den die ontstaat als een boom twee toppen vormt, is daarbij een belangrijk type verblijfplaats.

- Uit een langlopend onderzoek naar partnerkeuze van de grote hoefijzerneus bleek dat inteelt bij deze soort voorkomen wordt doordat de nakomelingen niet met naaste verwanten paren. Roger Ransome en Stephen Rossiter lieten een indrukwekkende stamboom van individuen van deze soort zien.

- Dean Waters liet zien dat de echolocatie in de Rousette vleermuis, één van de soorten van de onderorde der Megachiroptera, minder lomp is dan eerder werd aangenomen. De tongklik die deze soort gebruikt om een echo op te roepen komt dicht in de buurt van de pulsen die veel soorten maken die tot de Microchiroptera behoren.

Herman Limpens leidde een workshop aangaande onderzoek naar het landschapsgebruik van vleermuizen in verband met Milieu Effect Rapportages. Door de Habitatrictlijn zijn veel landen in Europa 'opeens' verplicht zulk onderzoek te laten doen, voordat er een weg of woonwijk wordt aangelegd. Aan welke

voorwaarden moet zo'n onderzoek voldoen? Lothar Bach deed een voorzet, door aan te geven welk onderzoek er nodig is voordat een windmolenpark aangelegd kan worden. Dit bleek niet alleen in West-Europa, maar ook in de Verenigde Staten een actueel onderwerp. De vraag naar de ervaringen die men in de verschillende Europese landen met onderzoek ten behoeve van MER's heeft, leverde zeer uiteenlopende antwoorden op, en vooral uit Oost-Europa kwam een roep om richtlijnen.

Een tweede workshop werd door Guido Reiter en Andreas Zahn, respectievelijk uit Duitsland en Oostenrijk, geleid, en betrof het opstellen van richtlijnen ten aanzien van verblijfplaatsen van vleermuizen in gebouwen. De ervaringen van de aanwezigen in de zaal bleken zeer uiteenlopend, en de behoefte aan een goede uitwisseling op Europese schaal bleek groot.

Des te spijtiger was het dat het idee, een Europese organisatie op het gebied van vleermuizen te beginnen, vooralsnog een voorttrekkende organisatie ontbeert. Het idee van zo'n Europese organisatie kwam van de IUCN vleermuispecialisten groep, en zou BatLife Europe moeten gaan heten. Deze groep van specialisten is zelf echter niet bij machte zo'n organisatie op te starten, en deed hiervoor een beroep op de aanwezige NGO's. Hierop kwam helaas dus geen reactie.

tekst en tekeningen Peter Twisk